

УДК 343.4

Павликівський В.І.
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та адміністративного права
Харківського економіко-правового університету

Проблеми оціночних ознак в злочинному порушенні угоди про працю (ст. 173 Кримінального кодексу України)

Анотація. Стаття присвячена проблемам оціночних ознак в злочинному порушенні угоди про працю у процесі вивчення статті 173 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: законодавство, порушення, оціночні ознаки, угода, кримінальне покарання.

Аннотація. Стаття посвящена проблемам оценок признаков в преступном нарушении договора о труде в процессе изучения статьи 173 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: законодательство, нарушение, оценочные признаки, договор, уголовное наказание.

Summary. The article is devoted to the problems of evaluation of signs of criminal violations of the labor in the process of article 173 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: law violations, estimated signs agreement prisons.

Однією з основних проблем застосування законодавства про відповідальність за порушення трудових прав людини є визначення зазначених правопорушень у законі за допомогою оціночних ознак. Принцип правової визначеності у кримінальному праві сформувався досить давно. За цим принципом кримінальне покарання застосовувалось тільки за ті діяння, заборона на які чітко встановлювалась законом. При цьому визначеність закону не лише дозволяла судді застосовувати його в необхідних межах, а й самому індивіду передбачувало регулювати свою поведінку [1].

Сьогодні принцип правової визначеності гарантує таку діяльність парламенту, щоб ухвалені ним юридичні норми були чіткими та точними, спрямованими на забезпечення передбачуваності ситуацій та правовідносин. Ст. 173 Кримінального кодексу України (далі КК) передбачає відповідальність за грубе порушення угоди про працю. Саме визначення терміну «грубе» викликає найбі-

льші складнощі в правозастосовній діяльності правоохоронних органів та суду при вирішенні питання про притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб. Відсутність чітких, однозначних та зрозумілих критеріїв визначення цієї оціночної ознаки призводить до неоднозначних правових висновків, що в свою чергу, негативно впливає на вирішення проблем правового захисту наших громадян.

Оціночними є поняття кримінального закону, зміст яких повністю або частково не роз'яснюється в законі чи підзаконних актах, і внаслідок цього конкретизується суб'єктами застосування права на підставі їх професійної правосвідомості з урахуванням обставин, що встановлюються в процесі провадження у справі. Питання про застосування та використання оціночних ознак у кримінальному законодавстві є одним з найактуальнішим в теорії кримінального права. На теперішній час однозначного рішення щодо проблем оціночних ознак у кримінальному праві не знайдено ні вітчизняними, ні зарубіжними криміналістами. При цьому, незалежно від правової системи (загальної чи континентальної) оціночні ознаки використовуються в законодавстві будь-якої країни. Так, у кримінальному законодавстві Великої Британії наповнення кримінально-правової норми змістом повністю покладається на судову практику, що в свою чергу з одного боку надає можливість оперативної та адекватної реакції на прогалини законодавства в процесі застосування, а з іншого, створюючи судовим прецедентом загальнообов'язкове правило, назавжди усуває необхідність подальшої конкретизації оціночного поняття за аналогічних обставин. Саме останній момент забезпечує одноманітність застосування законодавчих приписів, хоча низку труднощів викликає пошук необхідного судового рішення в такому громіздкому законодавстві [2, с. 29]. Аналогічною виглядає ситуація з оціночними ознаками у законодавстві США [3, с. 104]. В той же час в правових нормах США спостерігається тенденція щодо широкого застосування роз'яснювальних норм, які значно полегшують правозастосування. Так, стаття 10 розділу А Загальних положень Кримінального кодексу штату Нью-Йорк називається «Визначення» і включає в себе 18 термінів та роз'ясень до них. Мінімізацією оціночних понять характеризується законодавство континентальної правової системи. Зокрема, аналіз Кримінального кодексу Франції свідчить про невелику кількість оціночних понять, які використовуються для

опису ознак складу злочину [2, с. 30]. Кримінальний кодекс ФРН також містить серед європейських країн найбільшу кількість положень, присвячених визначенню термінів, які вживаються у спеціальних главах та параграфах, що також підтверджує негативне ставлення теорії та практики до розширеного тлумачення оціночних ознак [4, с. 72]. Законодавство України як і законодавство більшості держав СНД містить значну кількість оціночних понять частина яких розкривається безпосередньо у законі, частина у матеріалах узагальнення судової практики. З іншого боку, існує значна кількість оціночних ознак, які піддавалися лише науковому тлумаченню. Однією з таких ознак і є поняття «грубе порушення», що використовується у диспозиції статті 173 КК. В більшості наукових коментарів поняття грубе розкривається або за допомогою інших оціночних ознак [5, с. 413; 6, с. 349] або шляхом простого перерахунку дій, які автори коментарю вважають грубими [7, с. 118]. При цьому переважна більшість науковців посилається на тотожність термінів грубе порушення, що містяться у ст.ст. 172 та 173 КК [8, с. 148].

Аналіз судової практики дозволяє стверджувати про те, що термін «грубе порушення» судом та правоохоронними органами найчастіше визначається з урахуванням таких критеріїв як важливість та цінність порушуваних прав, кількість правопорушень, характер та обсяг суспільно небезпечних наслідків, кількість та категорія потерпілих тощо [9, с. 152]. В той же час, встановлення чітких меж кримінального порушення в оціночних визначеннях неможливе. Як вказує з цього приводу Н.О. Беляєв: «Суд з правозастосовного органу під час вирішення кримінальних справ даної категорії перетворюється на законодавчий орган» [10, с. 71]. Є.О. Фролов та В.В. Пітецький впевнені в тому, що оціночні поняття «приховують в собі можливість судових помилок внаслідок наявності суб'єктивного моменту в їх застосуванні, оскільки зміст оціночного поняття в значній мірі визначається правосвідомістю юриста, що застосовує закон» [11, с. 87-88]. На їх думку, «в процесі вдосконалення кримінального законодавства доцільно замінити (там, де це можливо) оціночні поняття формально-визначеними» [11, с. 88]. На думку Н.О. Беляєва, «всі обов'язкові ознаки складу повинні бути сформульовані таким чином, щоб суд міг ясно бачити волю законодавця, що виражена в даній ознаці, а не підмінити його волю своєю» [10, с. 71].

Використання оціночного критерію в складах злочинів, передбачених ст.ст. 172, 173 КК з одного боку ускладнює їх розуміння, внаслідок чого виникають проблеми щодо практичного застосування зазначених норм, з іншого – надає широкі можливості правозастосувачу довільного тлумачення закону, що в свою чергу призводить до його порушень. У деяких випадках, особливо в бланкетних диспозиціях, без використання оціночних критеріїв обійтися практично неможливо. Та прагнути до скорочення таких критеріїв необхідно, й це твердження підтримує більшість вчених. Критичне ставлення до терміну «грубе порушення» навіть у прихильників використання оціночних ознак у кримінальному праві. Так, на думку С.Я. Лихової, викликає певний сумнів саме існування в КК України термінологічного звороту «грубе порушення законодавства про працю» чи «грубе порушення угоди про працю». Учений зазначає: «Оскільки в кримінальному праві визначення змісту оціночних понять відноситься до компетенції правозастосувача, складається ситуація, при якій не закон, а працівник правозастосовчого органу вирішує питання про те, чи відноситься дане діяння до злочинних, чи ні. Це надто серйозна проблема, щоб вирішувати її не на рівні закону. Зміст ознак юридичного складу злочину повинен бути визначений у акті легального тлумачення закону, або визначення їх змісту повинне відбуватися у відповідності із законодавством інших галузей права. Термін «грубий», по-перше, не піддано легальному тлумаченню, по-друге, він не має правового змісту і в нормативних актах його значення не розкривається. Така ситуація являє собою порушення норми, зміст якої закріплений у ч. 3 ст. 3 КК України і відповідно до якої злочинність діяння визначається тільки КК України. Стосовно ст.ст. 172 та 173 КК України склалася парадоксальна ситуація, коли домінуючим є розсуд правозастосувача, а не принцип законності [12, с. 508-509]. Одним, а можливо і єдиним варіантом вирішення даної проблеми, робить висновок С.Я. Лихова, є відмова від вживання в диспозиціях і назвах ст. ст. 172, 173 КК України терміну «грубе».

За визначенням С.С. Яценко грубість порушення відображає його ступінь, серйозність [13, с. 686]. Однак цієї характеристики виявляється замало для безпомилкової та точної кваліфікації протиправних дій порушника, а тому вважаємо досить обґрунтованими зауваження щодо існування зазначеної оціночної ознаки у злочинах проти трудових прав людини.

В той же час, зазначаємо про наявність суттєвих відмінностей у використанні терміну «грубе порушення» в диспозиціях статей 172 та 173 КК. У диспозиції ст. 172 КК ознака «грубе» є основою для відмежування злочинного порушення законодавства про працю від адміністративного делікту. Саме встановлений факт грубості порушення є підставою притягнення особи до кримінальної відповідальності за зазначеною статтею. Диспозиція ст. 173 КК передбачає відповідальність за грубе порушення угоди про працю службовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, а також окремим громадянином або уповноваженою ними особою шляхом обману чи зловживання довірою або примусом до виконання роботи, не обумовленої угодою. Таким чином, грубе порушення угоди про працю, на відміну грубого порушення законодавства про працю (ст. 172 КК), повинно сполучатися з певним способом його скоєння. Саме таке поєднання оціночної ознаки зі способом скоєння злочину та цінністю угоди про працю як соціального явища дає можливість для безпомилкового встановлення факту злочинного порушення угоди про працю.

Не визнається грубим порушенням угоди про працю із використанням інших способів, не передбачених диспозицією ст. 173 КК, зокрема залучення до роботи шляхом переконання, вмовляння працівника, його матеріального стимулювання щодо порушення або зміни угоди.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, термін «грубе порушення законодавства про працю», передбачений диспозицією ст. 172 КК є оціночною ознакою, зміст якої повністю визначається правозастосувачем, виходячи з конкретних обставин справи. Тому слід погодитися з висновками про те, що зазначена ознака потребує роз'яснення у відповідних законодавчих або підзаконних актах чи заміни зазначеної ознаки на більш конкретизовані. По-друге, на відміну від ст. 172 КК оціночна ознака «грубе порушення», що міститься у диспозиції ст. 173 КК конкретизована законодавцем за допомогою обов'язкової ознаки об'єктивної сторони зазначеного складу злочину. Існує пряма залежність між встановленням грубості порушення угоди про працю та способом скоєння зазначеного злочину. Порушення угоди про працю слід визнавати грубим лише у випадку його вчинення шляхом обману, зловживання довірою або ж примусом до виконання роботи, не обумовленої угодою.

Література:

1. Хавронюк М. Чому в Європі не розуміють прислів'я «від тюрми не зарікайся». – Українська правда. – 06.10.2011. // <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/6/6642959/>
2. Лановенко К.С. Досвід зарубіжних країн щодо використання оціночних понять у кримінальному законодавстві. // Міліція України. - № 7-8(169-170). – 2011. - С. 29-31.
3. Савченко А.В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія / Савченко А.В. – К.: КНТ, 2007. – 596 с.
4. Кобзева Е.В. Теория оценочных признаков в уголовном законе: / Кобзева Е.В. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 264 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюк. — К.: Каннон, А.С.К., 2002. — 1104 с.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — 2-ге вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С.С. Яценко. — К.: А.С.К., 2002. — 968 с.
7. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація.- 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. - 606 с.
8. Зінченко І.О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (Аналіз законодавства і судової практики). Монографія. Харків. - 2007. – 320 с.
9. Павликівський В.І. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про працю, не пов'язані з посяганням на життя та здоров'я: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. - Х., 2004. – 222 с.
10. Беляев Н.А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. — Монография. — Л.: Издательство Ленинградского университета, 1986. — 176 с.
11. Фролов Е.А., Питецкий В.В. Гарантии законности и оценочные понятия в уголовном праве // Советское государство и право. — 1979 — № 6 — С. 87—88.
12. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України). Монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. - 573 с.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С.С. Яценко. - К., 2005. – 986 с.